

РІЗНОВИДИ МИСТЕЦТВА В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Тетяна СТРАТАН-АРТИШКОВА (Кіровоград)

Актуальність проблеми. У зв'язку з динамічністю, суперечливістю і нестабільністю духовного континууму сучасного світу, процесами глобалізації, технологізації і комп'ютеризації, що охопили всі сфери цивілізаційного простору, гостро постає проблема духовного розвитку особистості, формування її ціннісно-особистісної сфери, здатності адекватно оцінювати навколишній світ. Тому посилюються вимоги до викладання фахових дисциплін в системі вищої музично-педагогічної освіти, основною метою якої є формування духовно збагаченої особистості майбутнього вчителя, здатного засобами різновидів мистецтва вплинути на внутрішній світ своїх вихованців.

У підготовці вчителів музичного мистецтва широкого профілю проблема використання різновидів мистецтва займає особливе місце, оскільки спрямовується на розв'язання важливих професійних завдань: поглибити художній тезаурус студентів, надати культурологічних знань, розвинути інтелектуальну сферу, сприяти глибокому розумінню й переживанню емоційно-образного змісту твору й формуванню вмінь створювати художній діалог, активізувати безпосередній емоційний відгук, розширити межі образних уявлень, спонукати до творчого самовияву у процесі художнього сприйняття-інтерпретації.

Мета статті: розкрити значущість різновидів мистецтва в духовному розвитку особистості та доцільність їх використання в процесі викладання музично-історичних дисциплін.

Основний виклад матеріалу. Важливість і значущість різновидів мистецтва в духовному розвитку особистості завжди хвилювала представників науки і культури на всіх етапах розвитку суспільства. Ще в давнину Аристотель наголошував на необхідності впливати на особистість мистецтвами трьох видів: за допомогою фарб та образів, голосу й слова, гармонії і ритму. Ідея поліхудожнього виховання не втрачала свого значення упродовж усього розвитку людства. Вона знайшла своє розкриття в педагогічних ідеях відомих українських педагогів – К. Стеценка, М. Леонтовича, М. Лисенка, Б. Яворського та ін.; формулювалась у виступах П. Блонського, С. Шацького, В. Шацької, розробляється й осмислюється в ґрунтовних філософських працях Ю. Борева, В. Ванслова, М. Кагана, Є. Квятковського, Б. Лихачова, О. Лосева, Б. Неменського, В. Неверова, Ю. Фохт-Бабушкіна, Б. Юсова та ін., наукових педагогічних працях Л. Масол, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін.

Повноцінне розуміння художнього образу відбувається тоді, коли суб'єкт художньої взаємодії прагне розкрити не тільки загальні риси змісту й форми, а й своєрідне, неповторно індивідуальне авторське втілення, проникнути в глибинні пласти твору й вступити у діалог з автором і з самим собою, висловити власне судження й надати аргументовану оцінку художнім явищам. Складний процес осягнення художньо-змістової форми музичного твору передбачає мобілізацію різноманітних знань і вмінь, які в кінцевому підсумку уможливають пройнятися почуттями й переживаннями, поданими у творі. Відчуті їх як свої власні є «надпредметним» результатом процесу художнього пізнання, котрий не тільки вимірюється кількістю знань та вмінь їх використовувати, а й передбачає оригінальні вияви особистісних вражень, емоційне забарвлення отриманої об'єктивної інформації про мистецький твір індивідуально-неповторними, суб'єктивними художньо-образними асоціаціями суб'єкта спілкування. Тому різні сторони процесу художнього пізнання повинні не відокремлюватися, а тісно пов'язуватись і розглядатись не як абстрактні «позаісторичні схеми», а осмислюватися як «змістовні сторони самої форми» [6]. Така концентрація знань і вмінь потребує як від педагога, так і від студента глибоких культурологічних, музично-історичних, музично-теоретичних знань, умінь адекватно розуміти та інтерпретувати художні образи у різних стилях і жанрах, володіти специфічною мовою інших видів мистецтва, що можуть доповнити й збагати художнє сприйняття музичного твору. Використання різновидів художньої творчості в їхньому взаємозв'язку в процесі художнього пізнання, їх уміле використання викладачами фахових дисциплін сприяє удосконаленню процесу професійного становлення майбутніх учителів музики, розвитку їхньої інтелектуальної та емоційно-почуттєвої проникливості, оволодінню культурологічними знаннями, вміннями, відповідними методами та прийомами, що вдосконалюють і збагачують процес художньо-педагогічного спілкування, спонукають майбутніх фахівців студентів до творчого самовияву у різних видах художньої інтерпретації.

Художній твір – це універсальний комунікативний код, певна знакова система, декодуючи яку, суб'єкт художнього спілкування має змогу ознайомитися з особливостями культури певної епохи, її змістом, здійснити художній діалог з автором твору, пережити життя іншого, звернутися до свого внутрішнього світу, пізнати і вдосконалити самого себе. Саме тому «мова» творів відомих митців долає часові кордони, стає зрозумілою, пробуджує в людині творця.

Відомо, що з давніх-давен різні види мистецтва виконують надзвичайно важливу роль у житті людей. Одна історична епоха змінює

іншу, на зміну одній суспільно-економічній формації приходить інша, розвиток науково-технічного прогресу впливає на суспільний устрій, життя людини, її світогляд. Ці тенденції історичного розвитку відповідно змінюють і зміст мистецьких творів. Але функції мистецтва, котрі визначають закономірно-необхідний характер мистецтва, залишаються стабільними, що і робить художні твори навіть далеких часів і країн "сучасними", близькими для людей нашої доби [7].

Визначаючи поліфункціональність мистецтва, мистецтвознавці зазначають, що всі функції взаємопов'язані, оскільки мистецькі твори існують як цілісне явище. Однією з основних функцій М.Каган уважає комунікативну, яка має поліфункціональний, інтегративний характер [5]. До вивчення комунікативної функції мистецтва (від лат. *communico* – спілкуюся), яка уможливує здійснити художній зв'язок "сприймач – художній твір – автор – сприймач" зверталися Аристотель, Г.Лессінг, І.Гердер, А. Бергсон, Б.Кроче та ін. У процесі художньої комунікації здійснюється світоглядна функція мистецтва, яку сучасна наукова думка визначає домінантною (В.Діденко, В.Лутай, В.Малахов, О.Рудницька, Д.Узнадзе).

Взаємодія мистецтв – це не просто синтез різних сфер художньої творчості. Кожна художня система певної історичної епохи розкриває особливості світогляду, потреби та інтереси суспільних класів. Певна суспільно-економічна формація характеризується репрезентативним видом мистецтва, який визначає основний конструктивний принцип і внутрішню спрямованість усіх інших видів мистецтва [4]. Репрезентативний вид мистецтва найбільш повно виконує роль історичної трансляції, виражає і презентує художню культуру реципієнтам наступних етапів суспільного розвитку, забезпечує безперервність культурної традиції і сприяє формуванню культурної самосвідомості нової історичної епохи [1]. Кожна епоха в художній культурі характеризується й актуальним мистецтвом, найбільш популярним на відповідному етапі [2]. Тому створення цілісного загальнохудожнього контексту в процесі викладання фахових дисциплін дає змогу продемонструвати конкретно-історичну сутність індивіда, його психологічні якості, що найяскравіше характеризують певну соціокультурну ситуацію, допомагає проникнути в ціннісний смисл людського «Я». Створення історико-культурологічного ракурсу бачення художньої культури епохи, її взаємозв'язку з іншими формами суспільної свідомості (наукою, релігією, етикою, естетикою), виявлення на цьому підґрунті духовно-змістового смислу художніх цінностей уможливує відтворити ту духовну атмосферу, яка споріднювала різновиди мистецтва й насичувала їх зміст.

Так, вивчаючи історію української музики XVIII – XIX століття, слід підкреслити, що ідея взаємозв'язку особливо яскраво і повно виявилася в українській культурі. Швидко реагуючи на зміни, що відбуваються у світовій культурі, українська культура цього періоду позначилася виникненням нового синтетичного жанру – музично-драматичного театру, більшість музичних драм та п'єс із репертуару якого слід віднести до жанру водевілю або оперети. У розвиток опери-водевілю вливаються численні музичні епізоди, переважно народні пісні, хори, романси, танці, що стають важливим засобом характеристики персонажів та життєвих ситуацій (І.Котляревський, М. Лисенко – «Наталка-Полтавка», «Москаль-Чарівник»; Г.Квітка-Основ'яненко, К. Стеценко – «Сватання на Гончарівці»).

У культуру знаменного співу кінця XVIII ст. проникає партесний спів. Створюється новий вид хорового багатоголосся, котрий характеризується хорально-гармонічним і підголосково-поліфонічним складом. Партесні концерти виконувались у святкових церковних композиціях й знаменували високі форми розгорнутого багатоголосся. У духовних концертах цього періоду виявляється нове ставлення до вибору тексту, який у зв'язку з музикою сприяє розкриттю багатого світу людської душі, динаміки глибоких і різноманітних переживань, що відтворюється в насиченій гармонійній фактурі й поліфонічному викладенні музичного матеріалу. Розквіт хорового жанру, зокрема хорового концерту, у XVIII ст. яскраво виявився у творчості М.Березовського, Д.Бортнянського, А.Веделя.

У XIX ст. період розпаду феодально-кріпосницьких відносин і визрівання капіталістичних розгортається національно-визвольний рух, який зумовив піднесення суспільно-політичного життя, розвиток національної демократичної культури та мистецтва, що зміцнювалися і гартувалися Україні в боротьбі проти антинародної політики царського уряду.

Демократичні тенденції, культурні і національні інтереси українського народу, що виявлялися у прагненні відстояти свободу права на рідну мову, літературу і мистецтво, знайшли своє відбиття у всіх видах художньої творчості. Українська культура збагатилася відомими іменами представників різних видів мистецтва: Є. Гребінка, С. Гулак-Артемівський, А. Лосенко, Д. Левицький, творчість яких позначилася такими спільними рисами, як роздуми про долю, володіння чудовою властивістю зазирнути в найпотаємніші глибини людської душі й геніально висвітлити її світогляд, почуття і думки.

Мистецтво музики, мистецтво пензля й мистецтво слова одночасно розвиваються в напруженій боротьбі, під впливом революційно-демократичних ідей, визвольного руху, новаторських звершень,

взаємозбагачуючи та взаємодоповнюючи один одного. Загостреність соціальних взаємовідносин є основною темою літературної і живописної творчості. Так, драматичне звучання картин К. Трутовського «Хворий», «Збирання недоїмок на селі», «Рекрутський набір», «У судді», «Голод у Курській губернії» співзвучні літературним образам творів І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, А. Тесленка; живописне полотно К. Костанді «В люди», що висвітлює актуальні питання безробіття, перегукується з творчістю Панаса Мирного.

Головна й спільна тема – життя трудового народу – поєднала музику, живопис, слово й знайшла своє яскраве втілення в побутовому жанрі. І хоча кожен з видів мистецтва на цей час виробив свої власні характерні для цього жанру особливості, образи селян, робітників та розкриття правди життя неповторними ознаками різновидів мистецтва поєднали їх у єдиній ідейно-емоційній спрямованості. Взаємозв'язок з музикою виявився у показі живописцями теми селянського життя, українських обрядових сцен: колядок, сватання, весілля, ярмарки. Прикладами є картини М. Пимоненка «Святочні ворожіння», «Весілля в Київській губернії», «Проводи рекрутів», «Свати», «Жнива», «По воду», «Ярмарок», «Пасха»; Т. Шевченка «Старости»; К.О. Трутовського «Весільний викуп»; І. Рєпіна «Вечорниці»; Ф. Кричевського «Наречена»; І. Айвазовського «Весілля на Україні»; В. Тропініна «Весілля в селі Кукавці», «Українець», «Портрет подільського селянина».

Взаємозв'язок мистецтв виявився і в прагненні художників розкрити внутрішній світ українських композиторів і поетів (І. Труш – портрети Лесі Українки, І. Франка, М. Лисенка, П. Житецького; В. Штернберг – портрет Т. Шевченка, М. Лисенка).

Аналіз історії художньої культури дає змогу констатувати, що всі етапи культурно-історичного розвитку визначаються універсальною можливістю інтегрованого потенціалу музики у формуванні різних типів взаємодії мистецтв.

У діяльності викладача музично-теоретичних дисциплін культурологічний підхід у процесі художнього пізнання уможливорює створити діалог культур, відтворити своєрідний «духовний портрет» епохи, проіннятися світовідчуттям певної історико-культурної формації, «настроїтися» на сприймання певного твору, який є носієм спільних художніх і змістовних концепцій з іншими видами мистецтва. Тому важливим є не тільки викладення біографічних відомостей про того чи іншого автора, розповідь про історичні події та умови, у яких створювався твір, а й використання методу гармонічно-стильового аналізу, що покликаний поглибити процес розуміння музичного твору, його художньо-образного змісту.

Питання гармонічно-стильового аналізу порушуються в працях відомих музикознавців, зокрема С.Скребкова, С.Способіна, Л.Мазеля, Ю.Холопова, І.Щеголевської, С.Шипа), які вивчають загальні закономірності еволюції гармонії, її структурні компоненти (лад, акорди, функціональність, формоутворювальні компоненти тощо). Гармонія, що діє в системі музичного стилю, передбачає зв'язок її характерних особливостей з індивідуальним стилем композитора й у процесі художнього пізнання набуває особливого значення, оскільки ґрунтується на діалектиці «одиничного, особливого і загального».

Аналіз засобів музичної виразності, що властиві певному твору, гармонії як засобу формоутворення, інтелектуальне осмислення, розумовий контроль спричиняють емоційне переживання та перевтілення, що вимагає, у свою чергу, великої вольової зосередженості, піднесення та суворого контролю розуму. Проникнення у виразно-смыслову сутність музичних інтонацій, усвідомлення конструктивно-логічних принципів організації музичного матеріалу апелюють до творчого, самостійного переосмислення, інтерпретації у прямому сенсі цього слова. Таким чином, думка інтерпретатора за своєю природою є творчою, ініціативною.

Аналіз гармонічних особливостей музичного твору передбачає не лише аналіз мелодії, інтервалів та акордів музичного твору, а вивчення гармонії в системі художнього стилю, установлення взаємозв'язків, взаємодії і взаємовпливу засобів музичної виразності й стильових систем (стиль твору, стиль композитора, стиль епохи). Аналіз-інтерпретація, що є основою всіх видів музично-інтерпретаційної творчості, уможливорює усвідомлювати музичний твір не як «позаособистісне» теоретизування, орієнтоване тільки на готові зразки аналізу, а як самостійний творчий процес осмислення твору, його тексту, контексту й підтексту. Звідси й виникає доцільність і важливість здійснення гармонічно-стильового аналізу, який передбачає здійснення діалогового спілкування як у процесі художньої, так і міжособистісної взаємодії педагога й студента, сприяє розв'язанню питання про драматургію виконання, активізує розумову та емоційну сферу студента, спричиняє до оригінальної інтерпретації твору, самовираження в процесі художнього пізнання, формує особистісно-індивідуальний інтерпретаційний стиль.

Аналіз музичних творів доцільно здійснювати за таким узагальненим планом: характеристика епохи, у яку жив і творив композитор, розкриття художньої картини світу; відомості про автора; творчий метод композитора; особливості стилю композитора; назва музичного твору; жанр музичного твору (соната, п'єса, пісня, романс тощо); музична форма; засоби музичної виразності (тональність, лад, темп, ритм, тембр, фактура, динамічні відтінки тощо); характеристика

мелодії, її жанрові особливості; аналіз часткової та загальної кульмінації твору; гармонічний аналіз (тональний план, гармонія, наявність модуляцій і відхилень); структурний аналіз кожної частини (побудова періоду, речень, мелодичних фраз); технічні прийоми (стаккато, легато, нон легато, деташе, прийоми звуковидобування); зв'язок музики й поетичного тексту, якщо твір вокальний або хоровий; добір інших видів мистецтва за принципом художніх аналогій.

Отже, культурологічні знання, розуміння інтегративних і диференціальних тенденцій художньої культури, оволодіння інтонаційним словником епохи, усвідомлення художньо-стильових особливостей різних видів мистецтва на рівні епох, композиторських шкіл, окремих митців і окремих творів, відтворення «художньої картини світу», того спільного духу, який поєднує різновиди мистецтва, виявлення подібних ліній розвитку художнього мислення та його детермінант, що можливе на основі принципів комплексності й міждисциплінарності, інтеграції усіх видів художньої творчості. уможлиблює здійснити повноцінний процес художнього спілкування, збагатити інтелектуально-емоційну й ціннісно-особистісну сферу майбутніх фахівців.

Гармонічно-стильовий аналіз є перспективним у формуванні культури художнього сприйняття майбутніх викладачів музичного мистецтва, оскільки уможлиблює надавати адекватну оцінку музичному твору в контексті художньо-стильових мистецьких напрямків певної епохи, встановлювати внутрішні зв'язки й художній діалог з автором і самим собою, усвідомлювати художньо-образний зміст у широкому духовно-історичному контексті й таким чином розв'язувати гуманістичні принципи музично-педагогічної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борев Ю.Б. Эстетика. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – 495 с.
2. Ванслов В.В. Всестороннее развитие личности и виды искусства (Очерки). – М.: Сов. художник, 1963. – 111 с.
3. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации : философский анализ / Е. Г. Гуренко. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.
4. Зись А.Я. В поисках художественного смысла: Избр. работы. – М.: Искусство, 1991. – 348 с.
5. Каган М. С. Внутренний диалог как закономерность художественно-творческого процесса / М. С. Каган // Сов. искусствознание. – М., 1985. Вып. 19. – С. 184–219.
6. Мазель Л.А. Вопросы анализа музыки: Опыт сближения теоретического музыкознания и эстетики. – М.: Сов. комп., 1978. – 352 с.
7. Шип С. Музична форма від звуку до стилю: навч. посібник. / Шип С. – К.: Заповіт, 1998. – 368 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стратан-Артишкова Тетяна Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін музичного відділення мистецького факультету Кіровоградського мистецького факультету державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: духовно-професійний розвиток студентів в процесі інструментально-виконавської діяльності.

УДК 371.132:656.7

МОДЕЛЮВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕРЕДПОЛЬОТНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Катерина СУРКОВА, Ольга ЛОБОВА (Кіровоград)

Постановка проблеми. У зв'язку з неухильним зростанням об'єму авіап перевезень, впровадження нових технологій і техніки, збільшується навантаження і вимоги до авіаційних спеціалістів усіх напрямків, у тому числі і фахівців передпольотного інформаційного обслуговування (ППЮ), що приводить до виникнення авіаційних подій. Недостатній рівень професійної підготовки фахівців ППЮ є однією з причин авіаційних подій, що в свою чергу вимагає вдосконалення засобів навчального процесу, а саме розробки електронних засобів навчання (ЕЗН).

Аналіз досліджень і публікацій. Моделювання як універсальний метод пізнання є невід'ємною складовою процесу навчання. Особливостям методу моделювання присвячені роботи багатьох вчених, таких як: Н.П. Бусленко, О.М. Дахін, Р.В. Майер, К.Б. Малишев, Ю.М. Плотинський, Л.П. Сущенко та ін. Так, наприклад, на думку О.М. Дахіна [5] моделлю є штучно створений об'єкт, у вигляді фізичних конструкцій, знакових форм, схеми, який є подібним до досліджуваного об'єкта чи явища та у простішому вигляді відображає структуру і взаємозв'язки між елементами об'єкта. Р.В. Майер [8] розкриває поняття «модель» як матеріальний чи ідеальний об'єкт, який заміщує досліджувану систему і адекватним чином відображає її суттєві сторони. І.А. Ліпський [6], розглядає педагогічну модель як спрощений зразок об'єкта педагогічної практики, що зберігає його найсуттєвіші риси.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз методу моделювання та обґрунтування навчальної моделі професійної діяльності майбутнього фахівця ППЮ.

Виклад основного матеріалу. Моделювання [7] є побудовою моделей для дослідження та вивчення об'єктів, процесів, явищ. Велика